

e-ISSN: 2148-4899

Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Pamukkale University Journal of Divinity Faculty

Güz/Autumn 2020, 7 (2), 1231-1253.

**ÂYET VE HADİSLERDEKİ SORU KALIPLARININ DİN EĞİTİMİ AÇISINDAN
DEĞERLENDİRİLMESİ**

**The Evaluation of the Question Patterns in The Religion and Hadith
in Terms of Religious Education**

Musa TURŞAK

Dr. Öğr. Üyesi, Bitlis Eren Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri
Bölümü, Tefsir Anabilim Dalı. e-Mail: mtursak@beu.edu.tr Orcid No: 0000-0002-
3366-2620

Hakemler / Referees:

Doç. Dr. Mustafa ÖNDER / Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Eğitim Fakültesi
Dr. Öğr. Üyesi Seyyid SANCAK / Bolu AİB Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Dr. Öğr. Üyesi Kamil COŞTU / Bartın Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received: 18/08/2020
Kabul Tarihi / Accepted: 03/12/2020
Yayın Tarihi / Published: 30/12/2020
Cilt / Volume: 7
Sayı / Issue: 2
Sayfa / Pages: 1231-1253

Atıf / Cite as: Turşak, Musa. “Âyet ve Hadislerdeki Soru Kalıplarının Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi” [The Evaluation of the Question Patterns in The Religion and Hadith in Terms of Religious Education]. *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi-Pamukkale University Journal of Divinity Faculty*, 7/2 (Aralık 2020), 1231-1253.

Doi: 10.17859/pauifd.746037

İntihal / Plagiarism: Bu makale, Ithenticate intihal tarama programı ile taranmıştır. Ayrıca iki hakem tarafından da incelenmiştir. / This article has been scanned with Ithenticate plagiarism screening program. Also this article has been reviewed by two referees.

www.dergipark.gov.tr/pauifd

Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (PAUİFD), 7 (2) 2020: 1231-1253
**ÂYET VE HADİSLERDEKİ SORU KALIPLARININ DİN EĞİTİMİ AÇISINDAN
DEĞERLENDİRİLMESİ***

Musa TURŞAK*

Öz

Bilindiği gibi yaratıldığı günden itibaren, insanın dil ile ilişkisi olmuş ve bu ilişki gelişerek günümüze kadar devam etmiştir. Bundan dolayı dil ve insan iki tarihsel varlıktır. Dilin en önemli özelliği ve işlevi onun anlam üretme ve aktarma aracı olmasıdır. Din-kültür-dil ilişkisinden yola çıkarak, Kur'an-ı Kerim ve Hadis-i Şeriflerde kullanılan bazı soru kalıplarının, bireysel dinî tecrübe veya eğitim ile ne derece ilişkilendirilebileceği hep merak konusu olmuştur. Muhatabın ön bilgilerinden hareket ederek, mukayese yoluyla onları yeni fikirlere ulaştırması ve düşünmeye sevk etmesi bakımından son derece önemli olan soru kalıplarının söz konusu iki metinde farklı formlarda ve sıklıkla kullanılması bu ilişkinin varlığını göstermektedir. Dilin etki alanı ve insanı dönüştürmedeki rolünden hareketle soru kalıpları din eğitiminde başvurulan soru-cevap yöntemiyle doğrudan ilişkili olup bugünkü eğitim metodolojisi bakımından önemini korumaktadır. Biz de bu çalışmamızda, âyet ve hadislerde geçen soru kalıplarının din eğitimindeki konumunu Kur'an-ı Kerim perspektifinden eğitimcilerin dikkatine sunmaya çalıştık.

Anahtar Kelimeler: Din Eğitimi, Kur'an, Dil, İnsan, Soru Kalıpları.

**The Evaluation of the Question Patterns in The Religion and Hadith
in Terms of Religious Education**

Abstract

As it is known, since the day it was created, human beings have had a relationship with language and this relationship has developed and continued until today. Therefore, language and man are two historical entities. The most important feature and function of language is that it is a means of making and conveying meaning. Based on the relationship between religion-culture-language, it has always been a matter of curiosity to what extent some question patterns used in the Quran and Hadith can be associated with individual religious experience or education. Using the question patterns in different forms and frequently in the two texts, which are very important in terms of bringing them to new ideas and encouraging them to think, based on the prior knowledge of the interlocutor, shows the existence of this relationship. Based on the domain of language and its role in transforming human beings, question patterns are directly related to the question-answer method used in religious education and maintain their importance in terms of today's educational methodology. In this study, we tried to bring to the attention of educators the position of question patterns mentioned in verses and hadiths in religious education from the perspective of the Quran.

-
- Makalenin *Etik Kurul İzni* gerektirmediğine dair yazarın yazılı izni bulunmaktadır.
  - * Dr. Öğr. Üyesi, Bitlis Eren Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Tefsir Anabilim Dalı. e-Mail: mtursak@beu.edu.tr Orcid No: 0000-0002-3366-2620

Keywords: Religious Education, Quran, Language, Human, Question Patterns

Structured Abstract: Language is a human feature. Language is both an expression and a means of communication. Language is both a means of making meaning and carrying meaning. Using the words properly in the language is extremely important in terms of the effect of the language and the realization of its goals. The Quran, which is literally a masterpiece of eloquence, skillfully uses linguistic features. Because of this feature, it affected the language authorities in a short time and admired it. It also challenged the deniers to create a similar one. One of the features of this language is question patterns. As in every language, there are different question patterns in Arabic. We see that these question patterns are sometimes used to convince the interlocutor, sometimes to give information, sometimes to make them think, and sometimes to silence the dissidents and deniers. More than one education method is used in the Quran, which is a source of guidance. The first of these is the question-answer method. Because among the existing methods, it is the question-answer method that keeps the human attention the most. We see that the expression "in" is used after the expression "they will ask you about this" is used in many parts of the Quran. Therefore, we can easily say that this method was encouraged by Allah Himself. In the Quran and Hadith, it is seen that the messages directed towards human beings are given in the axis of commanding good and avoiding evil. Question patterns have an important place in these messages, in which all the data of psychology are used. These are questions that lead the interlocutor to think, analyze, compare and analyze events and lead to a certain result. Therefore, question patterns have an important function in arousing interest in a certain subject, teaching the basic rules of problem solving method, developing objective evaluation ability and expressing thoughts in a certain order. Question patterns are extremely important in that they allow the student to make reasoning by using the data of the mind. With this method, it enables the student to participate in the lesson actively, not as a passive listener. At the same time, it is extremely beneficial in terms of keeping the student's interest in the lesson alive, making the teaching of the lesson student-centered rather than teacher-centered, and providing teacher-student interaction. If this method is used effectively, it is ensured that individuals who think, question and criticize, and who can distinguish between right and wrong, are raised. This method enables the training of individuals who learn and adopt information not readily, but by researching and questioning. The question-answer method provides a more effective educational environment by encouraging people to think from the concrete to the abstract, from the known to the unknown. The Quran aims to find the truth by making people think by using question patterns. The Quran, which uses the question-answer technique, has been a source of inspiration for many educators, based on the feelings of the interlocutor and his knowledge on a certain subject, as in many prophets such as Abraham. With this method, it is aimed for the addressee to reach new information practically and to internalize this information. In this context, it is extremely important that this method is frequently used together with other methods in order to achieve the goals set in educational institutions where religious education is given.

Keywords: Religious Education, Quran, Language, Human, Question Patterns

GİRİŞ

Eğitim, neyi, nasıl ve ne ile öğreteceğiz soruları yanında eğitimin sonunda ne kadar öğrettik sorusunu cevaplamaktan ibarettir. Dolayısıyla eğitimde planlama ne kadar önemliyse uygulama ve değerlendirme de o kadar önemlidir.

Teknolojideki bütün gelişmelere rağmen eğitimde en önemli aktör şüphesiz yine öğretmendir. Dolayısıyla öğretmensiz bir eğitimden söz edilemez. Ancak zamanla öğretmenlerin rolünde bazı değişiklikler olmuştur. Yeni anlayışa göre öğretmen bilginin kaynağı ve aktarıcısı olmakla beraber aynı zamanda aranılan bilgiye ulaşmanın yollarını gösteren bir rehberdir.

Burada asıl problem bilgiye hangi yöntemle daha çabuk ve etkili bir şekilde ulaşıldığıdır. Çünkü birbirinden farklı çok sayıda yöntem bulunmaktadır. Eğitimde dersin özel amaçları doğrultusunda konunun içeriğine uygun yöntemi seçmek ve uygulamak uzmanlık gerektiren bir iştir. Bu çalışmamız bir üslup ve yöntem çalışması olup, soru-cevap yöntemiyle sınırlıdır. Bu çalışmadaki asıl amaç soru-cevap yönteminin güçlü ve zayıf yönlerini, özellikle din eğitiminde uygulanabilirliğini örneklerle ortaya koymaya çalışmaktır.

Her şeye rağmen eğitimde istenilen başarıyı elde edemediğimiz ve bu alanda birçok eksliğimizin olduğu herkesin malumudur. Bunun birçok sebebi olmakla beraber en büyük sebebin yöntem hatası olduğu kanaatindeyiz. Eğitimde başvurulan en eski fakat halen güncelliğini koruyan soru-cevap yöntemini eğitimin her kademesinde uygulamak bu alandaki eksikliklerimizi nispeten azaltacağına inanmaktayız.

Öğrenme öğretme süreçleri açısından geçen yüzyılda bilgi, "kazanılacak " bir şey olarak algılanıyordu. Bunun sonucu olarak da öğrenci üretici ve etkin bir unsur olarak ele alınmak yerine edilgen ve alıcı yani verilen konuları ezberleyen bir konumda idi. Günümüzde ise bilgi "aranılan ve keşfedilen" bir şey olarak kabul edilmektedir. Bu durumda öğrenci verilen bilgileri belleyen bir kişi değildir. O, öğretimde etkin ve bilgiyi arayan, keşfeden bir özelliğe sahiptir. Bunun sonucu olarak artık öğretme yerine öğrenme ön plana çıkmıştır. Diğer bir ifade ile öğretim, öğrenci merkezli, öğrencinin aktif bir şekilde derse katıldığı bir hale gelmiştir. ¹

İnsan, yaratılışı gereği bilinçli olarak etkilenmeye, çeşitli davranışlar kazanmaya ve davranışlarını değiştirmeye müsait bir varlıktır. Yine yaratılışı gereği insan, hem çevresini hem de çevresindeki diğer varlıkları etkilemektedir. Dolayısıyla insanoglu, hemcinsleri ile davranışlar konusunda karşılıklı bir etkileşim içindedir.² Bu etkileşimde istenilen sonucu elde etmek için verilmek istenen mesajın doğru yöntemlerle iletilmesi gerekmektedir.

Yazılı bir metin olan Kur'an'ın insana indirilmesi ve böylece insanın muhatap alınması ona verilen beyan yeteneğinin bir sonucudur. Kur'an-ı Kerim her ne kadar hitap eden yönüyle ilâhî kelam olsa da hitap edilen cihetiyle insanın hissiyatlarını gözetken ve kullandığı kelimeleri kullanan bir kitaptır. Dolayısıyla Rahman suresinde

¹ Mehmet Zeki Aydın, "Aktif Öğretim Yöntemlerinden Buldurma (Sokrates) Yöntemi", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sivas 2001, V. Cilt, I. Sayı, 55.

² Beyza Bilgin - Mualla Selçuk, *Din Eğitimi*, (Ankara: Akid Yayıncılık, 1991), 25.

“Kur’ân’ın öğretilmesi”ne yapılan vurgu, yaratmadaki asıl gayenin insanın vahyi bilip öğrenmesi olduğunu göstermektedir.³

Her edebî metin gibi Kur’ân-ı Kerim’in de kendisine has nazmı, lafzı ve üslubu bulunmaktadır. Bu ilâhî kitapta en çok başvurulan yöntemlerden biri kuşkusuz soru-cevap yöntemidir. Nitekim insanlar için bir hidayet kaynağı olan Kur’ân-ı Kerim ve hadislerde, çeşitli kalıplarda sorular bulunmaktadır. Aktif ve probleme dayalı öğrenmenin esas alındığı yeni eğitim anlayışı çerçevesinde araştıran ve sorgulayan bireylerin yetişmesinde Kur’an ve hadislerdeki soru kalıplarının katkısı büyüktür. Bu bağlamda yeni eğitim anlayışı çerçevesinde, bilgiye ulaşma ve bilgiyi aktarmadaki rolünden dolayı dili -din eğitimi açısından Arapçayı- etkili bir şekilde kullanmanın önemi büyüktür.

İnsanın yapısında merak ve merakını gidermek için soru sorarak öğrenme eğilimi vardır. Çocuk zihinsel gelişimine paralel olarak karşılaştığı her şeyi anlamaya çalışır, anlamak için de sürekli sorular sorar. Öğrenciyi zihinsel faaliyete sevk eden uyarıcılardan biri de sorudur. Öğretim faaliyetlerinde sorunun önemi eskiden beri bilindiği için her dönemde soru-cevap yöntemine başvurulmuştur. Bu nedenle okul eğitiminde sorusuz bir öğrenme ve öğretmeden söz edilemez.⁴ Öğrenme, yaşantı ürünü ve nispeten kalıcı iz bırakan davranış değişmesidir.⁵ Davranış değişikliğinin kalıcı olabilmesi için kişinin öğrenme faaliyetine aktif bir şekilde katılması gerekir. Bu durumda onun öncelikle dikkatinin çekilmesi, öğrenilecek şeylerin veya kazandırılacak olumlu davranışlar için son derece önemlidir.

Sorular, bilinçaltında bulunan düşüncelerin açığa çıkarılmasında ve bilinci harekete geçirmede, sade ifadelerden daha çok etkilidirler. Kişi, herhangi bir soruyla karşılaştığında bu soruyu cevapsız bıraksa dahi, bazı zihinsel aktivitelerin etkisinden kendini kurtaramaz. Bu sorgulayıcı etki, değişimi ve gelişimi etkili bir şekilde gerçekleştirmektedir.⁶ Bu yöntem, bilgi, kavrama, uygulama, analiz, sentez ve değerlendirme düzeyindeki her tür öğrenmeler için rahatlıkla kullanılabilir.⁷ Sorular, muhatabın nesnel değerlendirme yeteneğini geliştirmek, bazı gerçeklere dikkat çekerek düşünmesini sağlamak, ona problem çözme yönteminin temel kurallarını öğretmek ve böylece öz değerlendirme yapabilmesini sağlama amacını taşımaktadır.

İster formal ister informal eğitim ortamlarında olsun daha en baştan insanın bir anlam arayışı bulunmaktadır. Bu arayış din eğitiminde daha belirgin bir şekilde ön plana çıkmaktadır. Özellikle Allah’ın (c.c.) varlığı ve ahiret halleri gibi gaybî konular, insanın ve kâinatın yaratılış amacı hep merak edilmiştir. Bu gibi konularla ilgili yerinde sorulacak bir soru, bu merak edilen konuların daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır. Dolayısıyla dil, duyguları ifade etmede iletişim imkânını vermektedir.⁸ Bireyin, kullandığı kelime ve bunlara yüklediği anlamlar, onun düşünce, duygu ve davranışlarını yansıtır. Bu bağlamda ortaya çıkan durum, kişinin çevresiyle iletişimde kullandığı dil ile doğrudan ilgilidir.

Kur’ân-ı Kerim ve hadis-i şeriflerde sıklıkla kullanılan soru kalıpları bazen bir konuyu ispat etmek, bazen birilerini ikna etmek bazen de muhalifleri susturmak

³ Bk. er-Rahman 55/1-4.

⁴ A. Ferhan Oğuzkan, *Orta Dereceli Okullarda Öğretim*, (Ankara: y.y., 1985), 147.

⁵ Selahattin Ertürk, *Eğitimde Program Geliştirme* (Ankara: y.y., 1975), 78-79.

⁶ Harry Alder, *NLP El Kitabı*, çev. Banu Irmak (İstanbul: Kariyer Yayınları., 2005), 410.

⁷ Bilgin v. dğr., *Din Öğretimi*, 120.

⁸ Alder, *NLP El Kitabı*, 182.

içindir. Soru kalıplarının bu özellikleri eğitimcilerle etkili bir öğretim fırsatını sunmaktadır. Soru kalıpları, Kur'an'ın ana konuları başta olmak üzere anlaşılması zor gaybî bilgilerin öğretilmesinde, insana varoluş gayesini bildirmede, inkârcıların ikna edilmesinde ve muhalifleri susturmada ilâhî bir yöntem olarak kullanılmıştır. Bu bağlamda, Kur'an-ı Kerim ve hadislerde çokça kullanılan soru kalıplarının, yeni eğitim anlayışı çerçevesinde, eğitim metodolojisi ve din eğitimi açısından bilimsel bir değerinin olup olmadığını araştırmak bu çalışmanın asıl problemini oluşturmaktadır.

1. Din ve Dil

Dil, iletişimi sağlayan en etkili araçtır. Bu araç, insanın duygu ve düşüncelerini ifade etmede, inanç ve ahlaki benimsemeye, değer yargıları doğrultusunda kendini ifade etmede; tecrübelerini kendinden sonrakilere aktarmada kullanılır.⁹

Kur'an'da insanın varlık sahasına çıkışının hemen ardından onun beyan yani konuşma yeteneğine vurgu yapılmaktadır: "İnsanı yarattı. Ona düşünmesini (ve de) konuşmasını öğretti."¹⁰ Dolayısıyla dil, insanı diğer varlıklardan ayıran temel özelliklerin başında gelmektedir. Bu bağlamda insanın varlık amacı doğrultusunda kendini ifade etmesi, potansiyel bir güç halinden fiile dönüşmesi ancak günlük hayatta kullandığı dil çerçevesinde meydana gelir. Bu çerçevede insanın varoluş gayesi ve dil, karşılıklı bir etkileşim içerisindedir.¹¹

Kültür ve dil arasındaki ilişki değişme ve gelişme olgusuyla yakından ilgilidir. Kültürel olarak gelişen bir ulusun dilinde gelişme olmaması mümkün değildir. Bir milletin yaratıcı bir kültüre sahip olabilmesi için dilinde de gelişme kat etmesi gerekir. Toplumdaki her birey dil ile bir şekilde ilişkilidir. Bu ilişki genel olarak edebiyat, felsefe, sanat, töre ve gelenekler gibi kültür ve düşünceler dil ile doğrudan irtibat halindedir.¹²

Sosyal ve kültürel bir varlık olan dil, kültürün manevî kökü olan din ile yakından ilgilidir. Dilin anlam üretme ve taşıma özelliğinden ötürü dinin teorik ve pratiğinin şekillenmesinde önemli bir rol oynar. Nitekim inançlar dille açığa vurulduğu gibi, dinin pratiği olan ibadetlere de eşlik eder.¹³

Kur'an'ın anlaşılması indiği toplumda asıl amaç olduğu için, dili de hitap ettiği çevre ile ilişkilidir. Bu amaçla insanlarla iletişimin sağlıklı olabilmesi için Allah Teâlâ Kur'an'ı Arapça olarak indirdi. Dolayısıyla Kur'an, nâzil olduğu çevrede insanlara onların kullandığı ve aşına oldukları kelime ve kavramlarla hitap etmiştir.¹⁴ Bu dil yapısına baktığımızda çok sayıda soru kalıplarının kullanıldığını görmekteyiz.

Bilgiye ve bilinçaltında yatan bilginin tahkikine ulaşma yollarından biri de soru sormaktır. Bir hedefle ilişkili olarak sorulan anlamlı bir soru gerek bilgilenme,

⁹ Doğan Aksan, *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*, (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları., 2009), 1/50-56.

¹⁰ *Kur'an Meâli*, Yusuf Işıcık, (Konya: Konya İlahiyat Derneği Yayınları, 2008), er-Rahman 55/3, 4.

¹¹ Behlül Tokur, "Kur'an'da Soru Kalıpları ve Metaforlar", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 36 (2011), 106-118.

¹² Fatma Odabaşı, "Dindarlık Göstergesi Olarak Dil/Dil Dindarlığı", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 14/ 1 (2014), 123-154.

¹³ Odabaşı, "Dindarlık Göstergesi Olarak Dil/Dil Dindarlığı", 123-154.

¹⁴ Nasr Hamid Ebû Zeyd, *İlâhî Hitabın Tabiatı* (Ankara: Kitâbiyat, 2001), 47; İsmail Çalışkan, *Kur'an'da Din Kavramı* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2002), 41.

gerekse bilgiyi tahkik etme bakımından son derece önemlidir. Bu tarz sorular günlük hayatta kişiler arası iletişime katkı sağladığı gibi, insanı farklı biçimlerde düşünmeye de sevk eder. Olumlu ve iyi niyetle sorulan sorular, kişiyi doğru bilgiye ulaştırır.¹⁵

2. Din Eğitimi ve Öğretimi

Dinin insanlık tarihi kadar eski ve temel bir ihtiyaç olması, beraberinde din eğitimi de gündeme getirmektedir. İslâm'da din eğitimi, Kur'ân'ın iniş süreciyle başlar. Hz. Peygamber'in eğitim faaliyeti de esas itibariyle vahiy çerçevesinde insanların bilgi, duygu ve davranışlarının değiştirilmesi şeklinde olmuştur.¹⁶ İslâm'ın esaslarını, Kur'an-ı Kerim, sahih hadisler ile sahabe-i kirâmın yaşantısını esas alarak öğretilmesi bu eğitimin esas amacını oluşturmaktadır.

Müslümanlar, egemen oldukları milletlerin bilimsel faaliyetlerine duyarsız kalmamışlar. Onların bu ilgileri ana kaynak olan Kur'an'ı daha iyi anlamak, ondan daha çok faydalanmayı sağlamaya yönelik bir eylem olduğu söylenebilir. İslam medeniyetini oluşturan bütün ilimler bu ruhla doğmuş ve bu bilinçle ortaya çıkmıştır. Müslümanların hepsi, Kur'an'ı hem okuyup anlamak, hem de onu okutup anlatmakla görevlidir.¹⁷ Nitekim Hz. Peygamber'in "sizin en hayırlınız Kur'an'ı öğrenen ve öğretenlerinizdir"¹⁸ diye buyurması bunun açık göstergesidir. İlim öğrenmek, ayırım yapmaksızın her Müslümana farz kılınmıştır.¹⁹ Bunun yanı sıra sırf öğretim işi ile uğraşacak bir grup "bir eğitimciler grubu" da tavsiye edilmiştir.²⁰

İslam Dini, inanç, ibadet ve ahlak esasları çerçevesinde insanların davranışlarını biçimlendirmeyi amaçlamaktadır. Bir dinin temel esaslarının bilinmesi, o dinin varlığını sürdürebilmesinin teminatıdır. Bu nedenle İslam, eğitime önem vermiş, bilgi sahibi olmayı üstünlük nedeni saymıştır. Bilgi bir değer olarak görülmüş, bilginin elde edilmesi ve paylaşılması teşvik edilmiştir. Bu bağlamda eğitim, insanın yaratıcısına ve çevresindekilere karşı sorumluluklarını yerine getirebilmesi için ihmal edilemeyecek bir görev alanı olarak kabul edilmiştir.²¹

Din eğitiminin sadece teorik bilgilerle, bilişsel öğrenmelerle gerçekleşmesi mümkün değildir. Öğrenme sadece zihinsel ya da bilişsel olarak gerçekleşmez. Zihinsel öğrenmelerde duyguların önemli bir yeri vardır, hatta duygusal tecrübelerin öğrenmeyi birinci derecede etkilediği söylenebilir.²² Yapılan bir tanıma göre öğretim, "belirli bir öğrenme durumunda önceden belirlenmiş hedeflere en etkili bir biçimde ulaşmak üzere uygun personel, araç, gereç, yöntem ve teknikleri kullanma sürecidir."²³ Bu sürecin başarılı olması için yöntem bilgisine ihtiyaç duyulmaktadır.

¹⁵ A. Hümeýra Aslantürk, "Hz. Peygambere Yöneltilen Sorular Üzerine İnen Ayetlerin İncelenmesi", *S.D.Ü. İlahiyat Fakültesi, VIII. Kutlu Doğum Sempozyumu (Tebliğler)* (2005), 93.

¹⁶ Zeki Salih Zengin, *Din Eğitimi* (İstanbul: Ensar Yayınları, 2018), 23.

¹⁷ Bilgin, "Din Eğitiminin Genel Eğitimdeki Yeri", 469-483.

¹⁸ İmam Nevevî, *Riyazu's Salihin*, (İstanbul: Kahraman Yayınları, 2016) (3/993), II/68.

¹⁹ İbn Mâce, *Mukaddime*, 17.

²⁰ Bk. et-Tevbe 9/122.

²¹ Mustafa Köylü & Nurullah Altaş, *Din Eğitimi*, 9. Baskı, (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2018), 44.

²² Mustafa Önder, "Din Eğitiminde Başarı İçin Dikkate Alınması Gereken Bir Unsur Olarak İnsan Onuru." *Değerler Eğitimi Dergisi*, 13 (29), 2015, 511-534.

²³ Cevat Alkan, *Eğitim Teknolojisi Kuramlar-Yöntemler* (Ankara: Yargıçoğlu Matb., 1977), 5.

Çünkü başarılı bir öğretim, ancak önceden belirlenmiş yöntem ve tekniklerle yapıldığı takdirde istenilen davranışlar kazandırılabilir.²⁴ Din eğitimi açısından diğerlerine nazaran daha fazla ön plana çıkan soru-cevap yönteminin önemini Kur'an-ı Kerim'de çok sayıda soru kalıplarının kullanılmasından anlıyoruz.

Öğretim; kişinin, belli bir amaca ulaşmasını sağlayacak bilgileri elde etme, öğrenme faaliyetine katkı sağlayacak etkinlikleri gerçekleştirme, eğitim araçlarını hazırlama ve öğrenmede rehberlik yapma işi olarak tanımlanmaktadır.²⁵ Bütün bunlardan amaç, insanlara bilgiyi ulaştırmaktan çok onlara bilgiye ulaşma yollarını göstermektir. Yani, neyi, ne kadar, nasıl, ne ile ve ne zaman gibi sorulara cevap vermektir. Dolayısıyla din öğretiminde öğretilecek konuların belli bir plan çerçevesinde önceden belirlenmiş bazı yöntemlerle öğretilmesi esastır. Öğretim faaliyetlerinde kullanılan yöntemler çok olmakla beraber, biz burada soru-cevap yöntemi, dolayısıyla Kur'an ve hadislerde geçen soru kalıplarının din eğitimi açısından değerlendirmesini yapacağız. Ancak bütün soru kalıplarına değinmek konumuzu gereksiz bir şekilde uzatacağından onlardan ancak bir kısmına değineceğiz.

3. Arapçada Soru Kalıpları

Dil ve bireyin karşılıklı etkileşimi iç içe bir konudur. Yani dil bireyi etkilediği gibi birey de dili etkilemektedir. Birey ve dil arasındaki bu sürekli etkileşim ile her kuşak düzeyinde bazı değişiklikler meydana gelir.²⁶ İnsanı etkilemesi açısından dilin önemli işlevlerinden biri olan soru kalıplarının özel bir konumu bulunmaktadır.

Arapçada istifham (استفهام) olarak nitelendirilen soru, daha önce bilinmeyen bir şey hakkında bilgi sahibi olmak istenmesidir. İstifham edatları şunlardır:²⁷

“أَي , كَمْ , أَنِي , كَيْف , إِيَان , مَتَى , مَنْ , مَا , هَل , أ”

Her dilde olduğu gibi Arapçada da değişik soru kalıpları bulunmaktadır. Fiil veya isim cümlelerinin başında gelerek bu cümlelere “soru” anlamı kazandıran “هل” ve “أ” soru edatlarının kullanımı ile ilgili üç ayrı soru kalıbı bulunmaktadır:²⁸

3. 1. Birinci Grup Soru Kalıpları

Cevabı “evet” yahut “hayır” olan veyahut da cevabı “evet” ya da “hayır” ile başlayan soru kalıpları.

...قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ

“...De ki: “Hiç bilenler ile bilmeyenler bir olur mu?!”²⁹

²⁴ Mehmet Zeki Aydın, *Din Öğretiminde Yöntemler*, (Ankara: Nobel Yayınları, 2014), 77.

²⁵ Rasim Bakırcıoğlu, *Eğitim ve Psikoloji Sözlüğü*, (Ankara: Anı Yayınları, 2016), 1115-1116.

²⁶ Bedia Akarsu, *Wilhelm von Humboldt'da Dil-Kültür Bağlantısı*, (İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1998), 48-49.

²⁷ Tacettin Uzun v. dğ., *Anlatımlı Belagat*, (Konya: Sebat Ofset Matbaacılık, 2017), 46.

²⁸ Hüseyin Günday- Şener Şahin, *Arapça Dilbilgisi*, (İstanbul: Alfa Yayınları, 2008), 159.

²⁹ ez-Zümer 39/9.

3. 2. İkinci Grup Soru Kalıpları

Mevcut seçenekler listesinde bulunan bir tercihi soran ve cevabı “evet” veya “hayır” gerektirmeyen sorular. Bu soru kalıbında hemze ile birlikte “أم” edatı da kullanılır.

أَفَمَنْ يَمْشِي مُكِبًّا عَلَى وَجْهِهِ أَهْدَىٰ أَمَّنْ يَمْشِي سَوِيًّا عَلَىٰ صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ

“Yüzüstü sürünerek giden mi, yoksa doğru yolda dimdik yürüyen mi daha doğru yoldadır?”³⁰

3. 3. Üçüncü Grup Soru Kalıpları

Olumsuz soru kalıpları. Bu soru kalıbında, hemzeden sonra mutlaka “لم” ve “ما” gibi cümleye olumsuzluk anlamını kazandıran bir (nefy) edat bulunur. Cevabın olumlu olması durumunda yeni cümleye “بلى” edatı, olumsuz olması durumunda ise “نعم” edatı ile başlanır.

وَإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنِي آدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَأَشْهَدَهُمْ عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلَىٰ شَهِدْنَا أَنْ تَقُولُوا يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِنَّا كُنَّا عَنْ هَذَا غَافِلِينَ

“Hani Rabbin Âdemoğullarının sırtlarından zürriyetlerini çıkarıp, onları kendi kendilerine karşı şahit tutmuş, Ben sizin Rabbiniz değil miyim?! demişti de, Onlar: Evet Rabbinizsiniz; şahidiz demişlerdi.”³¹

أَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِأَصْحَابِ الْفِيلِ

“Rabbinin, fil sahiplerine ne yaptığını görmedin mi?”³²

Burada hitap Hz. Peygamberdir. Her ne kadar Hz. Peygamber bu olaya şahit olmamışsa da etkilerini hissetmiş ve konu ile ilgili tevatür derecesinde sağlam bilgilerle sanki olayı bizzat yaşamış gibi olmuştur. Bu ayette, Allah’ın sonsuz ilim ve kudretine, Kâbe ve Hz. Peygamber’in şerefine işaret etmek için “ما” yerine “كيف” edatı kullanılmıştır.³³

4. Kur’an-ı Kerim’de Soru-Cevap Kalıpları

Öğrenme gönüllü bir süreçtir. Etkinlik gerektiren bu sürece insan, bir rehber yardımıyla girer. Soru, öğrenciyi zihinsel etkinliğe yönelten en etkili uyarıcılardan biridir. Öğretimde sorunun önemi ve katma değeri eskiden beri bilinmektedir. Dolayısıyla soru olmaksızın yapılan bir öğretimden söz edilemez.³⁴

Türkçe sözlükte soru şöyle tanımlanmıştır: “Herhangi bir şey öğrenmek için bir kişiye yöneltilen ve cevap gerektiren söz ve yazıya denir.”³⁵ Başka bir tanım ise şöyle yapılmaktadır: “Bütün öğeleri tam olarak verilmeyen bir düşüncenin, bir görüşün tamamlanmasına, yorumlanmasına ve eksiksiz bir anlatım biçiminde belirlenmesine yardımcı olan söz.”³⁶ Dolayısıyla soru; “bir arada verilen birkaç fikirden en doğru

³⁰ el-Mülk 67/22.

³¹ el-A’raf 7/172.

³² el-Fil 105/1.

³³ Nasiruddin Ebu Said Abdullah b. Ömer el-Beydavî, *Envaru’t-Tenzil ve Esrarüt-Te’vil*, (Beirut: Darü’l İhyau’t-Türasül Arabiyye 1418), V/339.

³⁴ Aydın, *Din Öğretiminde Yöntemler*, 289.

³⁵ Şükrü Haluk Akalın, vd., *Türkçe Sözlük*, (Ankara: TDK Yayınları, 2011), 2142.

³⁶ A. Ferhan Oğuzkan, *Eğitim Terimler Sözlüğü*, (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1981), 259.

olanını seçmek için, insanın zihnini işleten, çalıştıran bir vasıta. Cevap ise; bir söze, bir yazıya, bir soru veya ihtiyaca verilen karşılıktır.”³⁷

Öğretme yolları; yaklaşım, yöntem ve teknikler olarak sıralanmaktadır. Bu yöntemlerden biri de “buldurma yöntemi”dir. Bu, öğretme yaklaşımlarından “buluş” yoluyla öğretme yaklaşımı içinde olup, “önceden düzenlenmiş bir dizi sorularla muhatapların bildiklerinden hareketle ona yeni bilgiler öğretme temeline dayanan bir öğretim yöntemidir.”³⁸ Buldurma yöntemi, ilk çağ filozoflarından Sokrates (ö. MÖ. 399)’in felsefi tartışmalarda uyguladığı yöntemin öğretime uyarlanmış şeklidir. Bu yöntemde insanların bilinçaltında saklı bulunan bilgilere ulaşmak için soru kalıplarından faydalanılmaktadır. Soru kalıplarıyla, konunun anlaşılmasını sağlamak, duyguları daha etkili, daha açık bir şekilde karşı tarafa aktarmak, muhatabın dikkatini bir noktada toplamak hedeflenir. Burada muhatabın konuyu anlaması soruyu cevaplamasına tercih edilir. Kur’ân-ı Kerim, her yönden olduğu gibi soru kalıplarını kullanmak suretiyle de farkını ortaya koymaktadır. Gayesi, sorularla hakikati anlatmaya yarayan soru kalıpları, bazen bir ispat için, bazen ikna için, bazen muhalifleri susturmak için Kur’ân-ı Kerim’de yaklaşık 1260 ayette geçmektedir. Toplamda 6236 ayet olduğu göz önünde bulundurulduğunda soru kalıplarının ne derece önemli olduğu bu kadar çok kullanılmasından hemen anlaşılır.

Genel eğitimde olduğu gibi, din eğitiminde de metot çok önemlidir. Din eğitiminde duruma göre farklı metotların kullanılması, az zamanda başarılı ve verimli bir öğretim için gereklidir. Zira ancak bu tür yöntemlerle istendik davranışlar kazandırılabilir. Yöntem sayesinde iyi niyetli çalışmalar amacına ulaşır, gereksiz uğraşlar ve zaman kaybı önlenmiş olur. İşte bu yöntemlerden birisi de soru-cevap metodudur.³⁹ Kur’an’da değişik formlarda başvuru soru kalıplarıyla muhatapların zihinsel dinginliği sağlanmış, dikkatleri hem kendi üzerlerine hem de afaktaki kevnî ayetlere yöneltilerek bunlardan ibret alınması hedeflenmiştir.

Soru-cevap Türkçe kaynaklarda "isticvab metodu", "soru-cevap yöntemi" "soru cevap usulü" ve "ilmihal usulü" adlarıyla anılmaktadır.⁴⁰ Aktif bir öğretim yöntemi olan soru-cevap metodu eğitim tarihinde çok sık kullanılmıştır. Gerek camilerde, gerekse “mahalle” ve “sıbyan mektepleri”nde çocuklara dini esaslar bu yöntemle öğretilmiştir. Birçok yönden eleştirilmesine rağmen halen eğitim kurumlarımızda sık başvuru bir yöntemdir.

Eğitim, en genel anlamıyla davranış değişikliğidir. Davranış değişikliği öğrenmeler sonucu oluşur. Öğrenmeler, kişinin bilgi, beceri, yetenek, güç, alışkanlık, tutum ve ilgi gibi özelliklerinden birine bağlıdır.⁴¹ Müslümanların eğitildiği ve tebliğ dönemi olarak da bilinen Mekke’de inen ayetlerin çoğu, insanları ilahi vahiy doğrultusunda eğitmek ile ilgili olduklarını görmekteyiz. Bu da ancak, Kur’an’ın kendisine has, örneğin soru-cevap yöntemi gibi yöntemlerle gerçekleştirildiğini görmekteyiz.

İnsanda, merakını gidermek için soru sorma eğilimi vardır. Dolayısıyla bazen kendisine bazen de başkalarına sorar ve aldığı cevabı düşünmeye başlar. İnsana hitap

³⁷ Akalın, *Türkçe Sözlük*, 2142.

³⁸ Aydın, *Din Öğretiminde Yöntemler*, 331.

³⁹ Saadettin Özdemir, “Din Eğitiminde Soru-Cevap Metoduyla Öğretimde Hz. Peygamber Örneği”, IV. Kutlu Doğum Sempozyumu, SDÜ İlahiyat Fakültesi, Isparta, 2001, 408.

⁴⁰ Aydın, “Aktif Öğretim Yöntemlerinden Buldurma (Sokrates) Yöntemi”, 57.

⁴¹ Aydın, *Din Öğretiminde Yöntemler*, 289.

eden Kur'an'da "sئل" kökünden bir takım kelimelerle, "soruyorlar, sorarlar" şeklinde ifadeler bulunduğu gibi, direkt soru cümlesi şeklinde de soru cevap kullanılmıştır. Bu tarzdaki ayetler Kur'an'da; "Sana soruyorlar..." kalıbıyla önce muhataba soruyu hatırlatmakla başlamakta, hemen akabinde ise; "de ki..." şeklindeki emir cümlesiyle cevaplanarak izah edilmektedir. Bu sebeple, soru-cevap yönteminin Allah Teâlâ tarafından teşvik edilen bir terbiye yöntemi olduğunu söyleyebiliriz.

وَمَا أَرْسَلْنَا قَبْلَكَ إِلَّا رَجَالًا نُوحِي إِلَيْهِمْ فَاسْأَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ

"Biz senden önce de (melekleri değil) ancak beşerden kendilerine vahyettiğimiz erkekleri peygamber olarak gönderdik. Eğer kendiniz bilmiyorsanız, işin ehline sorunuz."⁴² Bilindiği gibi Kur'an ayetlerinin önemli bir kısmı sorulan sorulara binaen inmiştir.

Örnek: 1

يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ قُلْ فِيهِمَا إِثْمٌ كَبِيرٌ وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ وَإِثْمُهُمَا أَكْبَرُ مِن نَّفْعِهِمَا

"Sana içkiyi ve kumar'ı soruyorlar. De ki: her ikisinde de büyük bir günah, yanı sıra insanlar için birtakım yararlar vardır. Ama günahları yararlarından büyüktür..."⁴³

Görüldüğü gibi insanlar yeni din ile ilgili meraklarını Hz. Peygambere soru sorarak gidermeye çalışmışlardır. O güne kadar günlük hayatlarında önemli bir yer işgal eden içki ve kumarın bir anda yasaklanmasını anlayamıyorlardı. Bu husus, gayet doğal bir durumdur. Çünkü o ana kadar alışageldiklerinden tamamıyla farklı, kimi zaman taban tabana zıt bir durumla karşılaştıklarında, ister istemez anlamadıkları hususları sorarak öğrenmeye çalışıyorlardı. Diğer taraftan insanların cahiliye adetlerini ısrarla sürdürmelerine karşılık gelen vahiy onların mantıksız ve temelden yoksun inançlarını sorgulayarak doğru düşüncelerini sağlamaya çalışmıştır. Kaynağını Allah'tan (c.c.) alan İslamî eğitim sisteminde bir yandan soru sorulurken diğer taraftan cevap gerekçeleriyle beraber verilerek insanlar eğitilmişlerdir.

Örnek: 2

أَلَمْ يَرَوْا إِلَى الطَّيْرِ مُسَخَّرَاتٍ فِي جَوِّ السَّمَاءِ مَا يُمَسِّكُهُنَّ إِلَّا اللَّهُ إِنْ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ

"Onlar göğün boşluğunda, buyruğa uyararak uçan kuşları görmüyorlar mı? Onları gökte tutan Allah'tan başkası değildir. İnanan bir toplum için bunda nice ibretler vardır."⁴⁴

Burada " أَلَمْ يَرَوْا " soru kalıbıyla Allah'ın sonsuz kudretine işaret edilerek, bu sayede gökte uçan kuşlara dikkatler çekilmiştir.⁴⁵ Bu ayette, özendirici, düşünmeye sevk edici ve bazen de muhalifleri susturucu özelliklerine sahip olan buldurma yöntemi kullanılmıştır. Buldurma yönteminin temelinde soru-cevap tekniği vardır. Bu teknik sayesinde insanın bilinçaltı bilgilerin harekete geçirilmesi, düşünme yeteneğini geliştirmesi ve bunun üzerinden bir sonuca ulaşması hedeflenmektedir.⁴⁶ İnsan, var olan merak yeteneği ile sürekli etrafını gözetler ve bir şeyler öğrenmeye çalışır. Her öğrendiği yeni bilgileri eskilerin üzerine koyar. Bu yöntemden amaç insanların bildiklerinden hareketle, önceden hazırlanmış bir takım mantıkî sorularla

⁴² el-Enbiya 21/7.

⁴³ el-Bakara 2/219.

⁴⁴ en-Nahl 16/79.

⁴⁵ Zemahşeri, *el-Keşşaf'an Hakaiki Gavamidi't-Tenzil*, 2/625.

⁴⁶ Aydın, *Din Öğretiminde Yöntemler*, 331.

yeni bilgilere ulaşmaktır. Bu yöntemle insanı mevcut varlıklar içinde farklı kılan aklın işlevsel hale gelmesi sağlanmış olur.

Örnek: 3

وَنَادَى أَصْحَابُ الْجَنَّةِ أَصْحَابَ النَّارِ أَنْ قَدْ وَجَدْنَا مَا وَعَدَنَا رَبُّنَا حَقًّا فَهَلْ وَجَدْتُمْ مَا وَعَدَ رَبُّكُمْ حَقًّا قَالُوا نَعَمْ فَأَذَّنَ مُؤَذِّنٌ بَيْنَهُمْ أَنْ لَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى الظَّالِمِينَ

“Cennetlikler cehennemliklere şöyle seslenirler: Rabbimiz bize ne söz veriyse bütünüyle gerçekleşmiş bulduk. Siz de Rabbinizin vaat ettiği azabı gerçek olarak gördünüz mü? Onlar, evet derler. O zaman aralarında bir görevli şöyle seslenir: Allah'ın lâneti zalimlere olsun!”⁴⁷

Bu ayette cennettekilerin cehennemdekilere *“Siz de Rabbinizin vaat ettiğini gerçek olarak gördünüz mü?”* sorusuyla “evet” diyeceklerini bildikleri halde bir nevi onlarla alay etmek ve hakikati buldurma yöntemiyle onların ağızından duymak ve tahkik etmek için sorduklarını görmekteyiz.⁴⁸ Aynı ilişkiyi aşağıdaki ayette de görmek mümkündür.

هَلْ جَزَاءُ الْإِحْسَانِ إِلَّا الْإِحْسَانُ

“İyiliğin karşılığı, iyilikten başka bir şey olabilir mi?”⁴⁹

Burada soru-cevap yöntemiyle insanlar güzel davranışlara teşvik edilmiş, yapılacak iyiliklerin hiçbir şekilde karşılıksız kalmayacağı vurgusu yapılmıştır.

Örnek: 4

أَوَلَمْ يَرَ الْإِنْسَانُ أَنَّا خَلَقْنَاهُ مِنْ نُطْفَةٍ فَإِذَا هُوَ خَصِيمٌ مُبِينٌ (77) وَضَرَبَ لَنَا مَثَلًا وَنَسِيَ خَلْقَهُ قَالَ مَنْ يُحْيِي الْعِظَامَ وَهِيَ رَمِيمٌ (78) قُلْ يُحْيِيهَا الَّذِي أَنْشَأَهَا أَوَّلَ مَرَّةٍ وَهُوَ بِكُلِّ خَلْقٍ عَلِيمٌ

“Hiç düşünmez mi insan, biz kendisini bir damla bel suyundan yaratmışken, o, kalkmış amansız bir tartışmacı çıktı. Bir de nasıl yaratıldığını unutarak bize bir örnek getirdi. Çürümüş bir kemiğe kim can verecek? deyip kendi yaratılışını unutarak bize delil getirmeye kalktı. De ki: Onları ilk defa var eden diriltecektir. O, her yaratılmışı hakkıyla bilendir.”⁵⁰

Kur'an'da insanın yaratılışı hakkında bilgi verilirken, kâfirlerin sorusuna, delil ile karşılık veriliyor. İnanmayanlar, *“Kendisiyle tehdit ettiğiniz kıyamet ne zaman gelecek?”⁵¹* diye soru soruyorlardı. Onların asıl gayeleri kıyametin vaktini öğrenmek değildi. Çünkü bu tür soruların iyi niyetle izah edilebilecek bir yanı yoktur. Bilakis ölümden sonra tekrar dirilmenin akla aykırı olduğunu iddia ediyorlardı. Aksi takdirde yaptıkları birçok haksızlıklarından vaz geçmeleri gerekirdi. Bu bağlamda söz konusu soruya ahiret hakkında deliller getirilerek ve insanın ilk yaratılışına dikkat çekilerek

⁴⁷ el-A'raf 7/44.

⁴⁸ Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm es-Sa'lebî en-Nisâbûrî, *el Keşf vel Beyan an Tefsiru'l-Kur'an* (Beyrut: Daru't-Turasü'l Arabiyye, 2002), 4/205; Zemahşeri, *el-Keşşaf 'an Hakaiki Gavamidi't-Tenzil*, 2/160.

⁴⁹ er-Rahman 55/60.

⁵⁰ Yasin 36/77-79.

⁵¹ Bk. el-Mülk 67/25.

cevap verilmiştir.⁵² Bu tür ayetlerde, muhatabı, sorunun cevabını bulmasına zorlayan bir üslup olduğunu görmekteyiz. Ölümünden sonra tekrar dirilmek gibi kendilerince imkânsız gördükleri olaylara istinaden sordukları sorulara, kendi yaratılışlarına dikkatleri çekilerek cevap verilmiştir. Alay ederek ve inkâr amacıyla sordukları sorulara genellikle Kur'an'da bu tür cevaplar verilmiştir. Yine başka bir ayette;

Örnek: 5

وَإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنِي آدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَأَشْهَدَهُمْ عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلَىٰ شَهِدْنَا أَنْ تَقُولُوا يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِنَّا كُنَّا عَنْ هَذَا غَافِلِينَ

“Hani Rabbin (ezelde) Âdemoğullarının sulplerinden zürriyetlerini almış, onları kendilerine karşı şahit tutarak, “Ben sizin Rabbiniz değil miyim?” demişti. Onlar da, “Evet, şahit olduk (ki Rabbimizsin)” demişlerdi. Böyle yapmamız kıyamet günü, “Biz bundan habersizdik” dememeniz içindir.”⁵³ şeklinde ifade kullanılmaktadır. “الست بربكم” ifadesinde olumsuz soru yapısı bulunmaktadır. Cevap, olumsuz edatı “بلى” ile verilerek anlam olumlu hale getirilmiştir. “Ben sizin Rabbiniz değil miyim?” sorusuna evet dense cevap olumsuz olur. Bunun yerine; “بلى” olumsuz edatıyla -aksine, ne münasebet tabi ki sen bizim Rabbimizsin- denilerek mana olumlanmıştır.

“Sorular bir düşüncenin sonuca ulaşmasına yardımcı olabilir. Dikkatlice seçilmiş bir soru, dinleyicinin düşünme süreçlerini hareketlendiren en etkili iletişim araçlarından biridir.”⁵⁴ Kur'an diliyle; “يَا أَيُّهَا الْإِنْسَانُ مَا عَزَاكَ بِرَبِّكَ الْكَرِيمِ”⁵⁵ gibi bir soruya muhatap olan biri kendi lehine veya aleyhine, çoğu kez cevap vermek zorunda kalır. Bu soruda bir tür tehdit vardır; yoksa bazılarının zannettiği gibi bir irşat ve yol gösterme yoktur. Yani ey insanoğlu, “Allah Teâlâ'nın bütün azametini karşılık senin de tüm acizliğine rağmen neyine güvenerek O'na karşı asi oluyor ve günah işliyorsun”⁵⁶ denilerek dikkatleri kendi üzerine yöneltilmiş ve kendisiyle yüzleşme fırsatını sağlamıştır. Bu tip sorularda, her ne kadar belirsiz ve bozuk dil kalıpları kullanılmış olsa da, asıl maksat insana verilmek istenen mesajdır. Bu tip soru kalıplarıyla henüz gün yüzüne çıkmamış ve gizli kalmış anlamlar belirgin hale gelir. Böylece kişi, aklında var olan bir şeyi daha açık bir şekilde ifade etme imkânını bulur.

Örnek: 6

أَلَيْسَ اللَّهُ بِكَافٍ عَبْدَهُ وَيُخَوِّفُونَكَ بِالَّذِينَ مِنْ دُونِهِ وَمَنْ يُضْلِلِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ

“Allah kendi kuluna yetmez mi ki, onlar Allah'tan başka ilâhlarıyla seni korkutuyorlar?!”⁵⁷

⁵² İbn Abbas'tan rivayet edildiğine göre, Mekke'nin ileri gelenlerinden Übey b. Hâlef, çürümüş bir kemiği göstererek, onu Hz. Peygamber'in (s.a.v.) karşısında ufalamış ve havaya savurduktan sonra, "Ey Muhammed!" Bu ölüyü kim diriltecek ve bu çürümüş kemiklere kim can verecek? Diye sormuş. Bu soruya cevap olarak, söz konusu ayeti kerime nazil olmuştur. (İbn Cerîr et-Taberî, Câmiu'l-Beyân an Te'vîli âyi'l-Kur'ân, (Beirut: Müessesetu'r-Risâle, 2000), 20/554.

⁵³ el-A'raf 7/172.

⁵⁴ Sue Knight, *Uygulamalarla NLP*, çev. İpek G. Taffe (İstanbul: Sistem Yayınları, 2001), 56.

⁵⁵ el-İnfitar 82/6.

⁵⁶ Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'azîm*, (Beirut: Daru'l-Ma'rife, 2010), 1688.

⁵⁷ ez-Zümer 39/36.

Bu ayette geçen “أليس الله بكاف عبده” soru edatı cümleye inkâr anlamını katmıştır. Burada iki olumsuz unsur bir araya geldiği için cümlelerin anlamı müspet olmuştur.⁵⁸ Ayette geçen “O’ndan başka”sı ifadesi; sadece sahte ilahlara işaret edilmeyip bununla beraber kutsanan kişilere, insanları arkasında sürükleyen sahte ideolojilere, Karunî servetlere, Firavunî iktidarlara, sosyal statü, ırksal üstünlük ve nihayet, insanın istigña düşüncesi vb. insanların hayatlarına hâkim kılınmak istenen bütün sahte ve uydurma değerlere bir atıftır.⁵⁹ Dolayısıyla, ayetin başında bulunan soru kalıbı, zihnin bütün bu sahte ilahları görmesini sağladığı gibi, ayette geçen, “Allah kuluna yetmez mi?” ifadesi ile de, Allah’ın dışındaki şeylerin geçici olduğuna, tevekkülün ve Allah’a güvenmenin önemine işaret ederek zihnin bu durum karşısında toparlanmasına ve doğru cevabı bulup ona göre hayatını düzenlemesine ışık tutmaktadır.

Örnek: 7

أَفَرَأَيْتُمُ الْمَاءَ الَّذِي تَشْرَبُونَ (68) أَأَنْتُمْ أَنْزَلْتُمُوهُ مِنَ الْمُزْنِ أَمْ نَحْنُ الْمُنزِلُونَ (69)

“Biz yarattık sizi; öyleyse niçin doğrulamazsınız? Baksanıza şu döktüğünüz meniyeye! Siz mi yaratıyorsunuz onu, yoksa biz miyiz yaratan?!⁶⁰ “Görmüyor musunuz şu ektiklerinizi?! Siz mi yeşertip büyütüyorsunuz onları, yoksa biz mi?!⁶¹ “Baksanıza şu içtiğiniz suya? onu bulutlardan siz mi indirdiniz, yoksa biz miyiz onu yere indiren?”⁶² Bu sorular, insanın dikkatini kendi üzerine ve sahip olduğu sayısız nimetlere çekerek; sürekli gördüğü, şahit olduğu, tadına baktığı ve dokunduğu bunca önemli şeyleri önemsizmiş gibi algılayıp şükretmeyen veya sahip olduğu nimetleri kendinden bilip bunların arkasındaki ince ve muazzam ilahî sistemi görmeyen basiretsiz ve nankör insanlara biraz ironi yoluyla dokunmaktadır.⁶³

Kur’an’da geçen her kelimenin normal bir manasının yanında bunlardan bazılarının, Allah Teâlâ tarafından tayin edilen özel, normal kullanımının dışındaki manalara aktarıldığı söylenebilir. Böylece Kur’an’da geçen bazı kelimeler, tanımı Yüce Allah tarafından yapılan ıstilahî manalara kavuşmuşlardır.⁶⁴ Dolayısıyla temel amacı insanlara rehberlik etmek olan Kur’an’da geçen soru kalıplarının da teknik manaları olduğunu söyleyebiliriz.

Kur’ân, eğitim psikolojisinin tüm verilerini kullanmıştır. Sözelimi insana güzel bir davranış kazandırılmaya çalışılırken, onu motive edecek ve isteklendirecek ifadeler ve soru kalıplarını kullanmaktadır.

Örnek: 8

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا هَلْ أَدُلُّكُمْ عَلَىٰ تِجَارَةٍ تُنْجِيكُمْ مِنْ عَذَابِ أَلِيمٍ (10) تُوْمِنُونَ بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَتُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ

⁵⁸ Zemahşerî, *el-Keşşaf ‘an hakâi’ki ğavâmizi’t-tenzîl ve ‘uyûni’l-eġâvil fi vücûhi’t-te’vîl*, 4/129.

⁵⁹ Muhammed Esed, *Kur’an Mesajı*, çev. Cahit Koytak, Ahmet Ertürk (İstanbul: İşaret Yayınları, 2000), 945.

⁶⁰ el-Vakıa 56/57-59.

⁶¹ el-Vakıa 56/63- 64.

⁶² el-Vakıa 56/68-69.

⁶³ Ebü’l-Fidâ’ İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav’ b. Kesîr el-Kaysî, *Tefsîru’l-Kur’ani’l-A’zim*, (Beyrut: Darü’l-Ma’rife, 2010), 1551, 1552.

⁶⁴ Abdurrahman Kasapoğlu, *Kur’an’da Psikolojik Yöneliş*, (İstanbul: Çıra Akademi, 2016), 253.

“Ey iman edenler! Sizi acıklı bir azaptan kurtaracak bir ticaretin yolunu size göstereyim mi? Allah’a ve peygamberine inanır, mallarınızla ve canlarınızla Allah yolunda cihat edersiniz. Eğer bilerseniz, bu sizin için çok hayırlıdır.”⁶⁵

Ayetinde, istifham edatı olan “هل” ile özendirme ve teşvik kastedilmektedir.⁶⁶ Bu ayette her ne kadar haberi bir cümle olsa da aynı zamanda bir emir vardır. Çünkü muhataptan yapılması istenen şeyler asla terki caiz olmayan hususlardır.⁶⁷ Dolayısıyla dinin iyi gördüğü, doğru ve faziletli olarak kabul ettiği şeylere özendirme ve teşvik etme söz konusu olsa da aynı zamanda bunları yapma sorumluluğu da vardır. Bu ve buna benzer ayetlerde kişiyi kurtuluş ve esenliğe kavuşturacak salih amel işlemeye teşvik vardır. Buna terğib denir. Kur’an’da insanın kalbine tesir etmek, dinin temel esaslarını, emir ve yasaklarını zihnine nakşetmek için terğib üslûbuna yer verilmiştir.⁶⁸

Yukarıdaki ayette geçen “ticaret” kelimesinin teknik anlamı, kişinin mal, vakit, emek, zihin ve yeteneklerini ortaya koyarak kâr elde etmesinin ötesinde Allah’ın rızasını kazandıracak salih amellerdir denilebilmektedir. Bu bakımdan iman ve Allah yolunda cihad etmek, ticarete benzetilmiştir. Yani, “Enerjinizi, zihnî ve bedenî bütün yeteneklerinizi bu yolda sarf edin ki gerçek kârı elde edebilesiniz.”⁶⁹

Kur’an, Allah tasavvurunu anlatırken; direk olarak “Allah vardır” ifadesini kullanmaz. Buna mukabil bu önermeyi zihinlere nakşetmek için, buldurma yöntemiyle düşünmeye sevk ederek zihni mecburen “Allah vardır” önermesine götürecek dolaylı sorularla muhatabına seslenir: “Gökleri ve yeri yaratıp size gökten su indiren, onunla, ağaçlarını bile yetiştiremeyeceğiniz göz kamaştırıcı bağlar, bahçeler çıkaran Allah mı (daha hayırlı, yoksa ortak koştuğunuz ilahlar mı)?! Allah’la beraber başka bir ilâh mı var, öyle mi? Fakat onlar, (Allah’ı putlarına) denk tutan sapıtılmış bir topluluktur.”⁷⁰

Kur’an-ı Kerim’de zaman zaman hatırlatma şeklinde sorular sorulmaktadır. Duha sûresinde Hz. Peygamber’e şöyle sorulmaktadır: أَلَمْ يَجِدْكَ يَتِيمًا فَآوَىٰ “Bir yetim iken, seni bulup ta barındırmadı mı”?⁷¹ Takip eden ayetlerde Allah Teâla’nın Hz. Peygamberi nasıl koruyup kolladığı ve ona birçok nimet verdiğinden söz edilmektedir. Burada Hz. Peygamberin şahsında tüm insanlara sahip oldukları nimetlerin Allah’ın bir vergisi olduğu hatırlatılarak, Allah’ın nimetlerini sürekli anlatmanın gerekliliğine işaret edilmektedir.

Kur’an’da insanı duygusal ifadelerle iyiliğe teşvik edici, düşünmeye sevk edici soru-cevabın kullanıldığı birçok ayet vardır. Bunlardan bazıları şunlardır;

Örnek: 9

أَفَرَأَيْتُمُ الْمَاءَ الَّذِي تَشْرَبُونَ ۗ ءَأَنْتُمْ أَنْزَلْتُمُوهُ مِنَ الْمُزْنِ أَمْ نَحْنُ الْمُنزِلُونَ

⁶⁵ es-Saff 61/10, 11.

⁶⁶ Vehbe ez-Zuhaylî, *et-Tefsiru'l-Münir*, (Dımaşk: Darü'l-fikr, 1418), 28/174.

⁶⁷ el-Beydavî, *Envaru't-Tenzil ve Esrarüt-'Te'vil*, V/209.

⁶⁸ Mehmet Görmez, “Terğib ve Terhib”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011), 40/508-509.

⁶⁹ Ebu'l Alâ Mevdûdî, *Tefhimu'l-Kur'an*, (İstanbul: İnsan Yayınları, 2018), 6/289.

⁷⁰ en-Neml 27/60.

⁷¹ ed-Duha 93/6.

“Baksanıza şu içtiğiniz suya? Onu buluttan siz mi indiriyorsunuz yoksa biz mi?”⁷²

Kur’an’da uyarma ve açıklama şeklinde birçok soru bulunmaktadır. Örneğin, Nebe sûresinde (1-5. Ayetler) hem soru sorulmakta hem de cevap verilmektedir. Allah Teâlâ, Mekke müşriklerinin Kıyamet günü ve tekrar dirilme ile ilgili kendi aralarında alaycı bir şekilde sordukları sorulara aynı tarzda cevap vermektedir. Bu şekilde cevapları da içeren sorularla, bir yandan soru soranın merakı giderilirken diğer yandan alay edip inkar ettikleri kıyamet gününün gerçek olduğu vurgulanmaktadır. Bu bağlamda onlar cehennem azabıyla korkutulurken aynı zamanda Hz. Peygamber’e destek verilerek, müşriklerin bu tacizlerine karşı sabırlı olması sağlanmıştır.

Örnek: 10

عَمَّ يَتَسَاءَلُونَ (1) عَنِ النَّبِيِّ الْعَظِيمِ (2) الَّذِي هُمْ فِيهِ مُخْتَلِفُونَ (3) كَلَّا سَيَعْلَمُونَ (4) ثُمَّ كَلَّا سَيَعْلَمُونَ

“Onlar neyi soruşturuyorlar? Büyük haberi mi? Bu konuda birbirleriyle ayrılığa bile düştüler. Fakat ne hacet! Yakında bilecekler! Evet, kesin bilecekler!”⁷³

Kur’an’daki soruların birçoğu insanı bilinenden bilinmeye doğru düşündürmeye yöneliktir. İnsan, elindeki bilgilerden hareketle Allah Teâlâ’nın kevnî ayetlerini düşünmeye ve O’nun sonsuz kudretinin tecellisini müşahade etmeye teşvik edilmektedir. Bu tip sorular; düşündürücü, bireyi araştırmaya, incelemeye, mukayese etmeye, eski bilgi ve tecrübeleri kullanarak yeni buluşlara yöneltmeye yardım eden sorulardır. Bu tip sorulara muhakeme soruları da denmektedir.⁷⁴

Örnek: 11

أَفَلَا يَنْظُرُونَ إِلَى الْإِبِلِ كَيْفَ خُلِقَتْ

“Onlar deveye bakmıyorlar mı, nasıl yaratılmıştır!”⁷⁵

Burada Yüce Allah’ın sonsuz kudretine dikkat çekilirken, gerçekten yaratılışı birçok yönden ilginç olan deveye dikkat çekildiğini görmekteyiz. Sadece fiziki açıdan değil daha birçok yönden insanı hayrete düşüren devenin seçilmesi, bu hayvanın vahye muhatap olan Arapların etrafında çokça bulunmasından kaynaklanmaktadır. Çölde gerek uzak beldelere yük taşımada gerekse ulaşımda uzun süre susuzluğa dayanıklı olan devenin yaratılışına, ondan göğe, ondan dağlara ve yerdeki şeylere dikkat çekilerek Allah’ın varlığı ve birliğine vurgu yapılmakta ve bunun üzerine düşünmeye teşvik edilmektedir.⁷⁶

Örnek: 12

قُلْ أَدْلِكُمْ خَيْرٌ أَمْ جَنَّةُ الْخُلْدِ الَّتِي وُعِدَ الْمُتَّقُونَ كَانَتْ لَهُمْ جَزَاءً وَمَصِيرًا

“De ki onlara: Bu mu daha hayırlıdır; yoksa Allah’a karşı gelmekten sakınanlara bir mükâfat ve bir gelecek olarak vâdedilen ebedilik yurdu olan cenneti mi daha hayırlıdır?”⁷⁷ ayeti, insana varoluş gayesi doğrultusunda geçici dünya hayatı ile

⁷² el-Vakıa 58/68-69.

⁷³ en-Nebe 78/1-5.

⁷⁴ Aydın, *Din Öğretiminde Yöntemler*, 296.

⁷⁵ el-Ğaşiye 88/17.

⁷⁶ el-Beydavî, *Envaru’t-Tenzil ve Esrarüt-Te’vil*, 5/308.

⁷⁷ el-Furkan 25/15.

insanlara bir hedef olarak gösterilen ebedi ahiret hayatı arasında bir mukayese yapılarak bir tercih yapma fırsatı verilmektedir.

Örnek: 13

هَلْ أَتَى عَلَى الْإِنْسَانِ حِينٌ مِّنَ الدَّهْرِ لَمْ يَكُنْ شَيْئًا مَّذْكُورًا

"İnsanoğlu, var edilip bahse değer bir şey olana kadar, şüphesiz, uzun bir zaman geçmemiş midir?"⁷⁸

Birinci cümlede geçen "هَلْ أَتَى عَلَى الْإِنْسَانِ" ibaresindeki "هَلْ" soru edatını birçok müfessir "قد" anlamında kullanmışlardır.⁷⁹ Yani "şüphesiz insan üzerine böyle bir vakit geçmiştir," demektir. Yalnız şu kadar var ki, "هَلْ" soru edatıdır. Farklı şekillerde soru edatı olarak kullanılır. Örneğin, "şu hâdise oldu mu?" gibi bir soru ile gerçekten olayın meydana gelip gelmediğini öğrenmek değil, bilakis o olayın meydana geldiğini muhataba teyid ettirmek amacı güdülür.⁸⁰

Soru kalıplarından biri de istifham-ı inkârîdir. İstifham, asıl manasından çıkıp sözün siyakından anlaşılan başka manalara gelebilir. Bu manaların en önemlilerinden biri de "inkar" dır.⁸¹ Aşağıdaki ayette de görüleceği gibi istifhâm-ı inkârî, soruya söz konusu olan şeyin kötü bir şey olduğu, öyle olmaması gerektiğini soru sorarak muhâtaba iletmek ve muhâtabın yanlış davranışını yine muhâtabın kendisine sorgulatmak gayesiyle kullanılır.⁸²

Örnek: 14

أَمْ مَنْ جَعَلَ الْأَرْضَ قَرَارًا وَجَعَلَ خِلَالَهَا أَنْهَارًا وَجَعَلَ لَهَا رَوَاسِيًا وَجَعَلَ بَيْنَ الْبَحْرَيْنِ حَاجِزًا أَلَيْسَ بِأَكْثَرُ هُمْ لَا يَعْلَمُونَ

"Yeryüzünü yerleşmeye uygun bir yer haline getiren ve yerin derinliklerinden dereler, ırmaklar akıtan ve onun üzerine sağlam dağlar yerleştiren ve iki denizi aralarında bir engelle ayıran Allah mı (daha hayırlı, yoksa koştukları ortaklar mı)? Allah'la beraber başka bir Tanrı mı var, öyle mi? Fakat onların çoğu (ne yaptığını) bilmezler."⁸³

Yeryüzünü tüm canlılar için ve özellikle insanlar için yaşanabilir hale getiren ve zor zamanlarda tek sığınılacak varlık Allah (c.c.) olmasına rağmen kimi cahil, hakikati ve ne yaptığını bilmeyen insanların O'na ortak koşmaları bu gibi sorularla yadırganmakta⁸⁴, şirkin ne kadar mantıksız ve temelden yoksun bir inanç olduğu vurgulanmaktadır.

Örnek: 15

قَالَتْ رُسُلُهُمْ أَفِي اللَّهِ شَكٌّ فَاطِرِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ

⁷⁸ el-İnsan 76/1.

⁷⁹ Zemahşerî, el-Keşşaf 'an hakâi'ki gavâmizi't-tenzîl ve 'uyûni'l-eķâvîl fî vücûhi't-te'vîl. 4/665; Beydavî, *Envaru't-Tenzil ve Esrarüt-'Te'vil*, 5/269; Ebu Abdullah Muhammed b. Ömer b. Hasan et-Teymi er-Razî, *Tefsiru'l- Kebir*, (Beyrut: Daru'l İhyau't-Turasül Arabi, 1420), 30/739.

⁸⁰ Mevdûdî, *Tefhimu'l-Kur'an*, 6/554.

⁸¹ Uzun, *Anlatımlı Belagat*, 48.

⁸² <https://www.kastamonur.com/kelamullahda-istifham-i-inkari-uslubu>. (Erişim 13 Nisan 2020).

⁸³ en-Neml 27/61.

⁸⁴ Beydavî, *Envaru't-Tenzil ve Esrarüt-'Te'vil*, 4/164.

“Onlara peygamberleri dedi ki: Hiç gökleri ve yeri yoktan var eden Allah’tan şüphe edilir mi?”⁸⁵

Bu ayette ilâh olmanın temel vasfı olan “yaratma”nın sadece Allah’a mahsus olduğundan hareketle her şeyi yoktan yaratan Allah’ın varlığı hakkında şüpheye düşmenin mantıksızlığına işaret edilmektedir. Varlığı ve birliği yerin ve göklerin varlığından daha belirgin ve kat’i olan Allah hakkında şüphe edilmez ve edilmemeli manası istifham-ı inkârî yöntemiyle gösterilmiştir. Yine Bakara suresinde “*Nasıl olur da siz insanlara iyiliği emrettiğiniz halde kendinizi unutursunuz?*”⁸⁶ ayeti ironik bir anlatımla kendisiyle çelişen, eylem ve söylemleri birbirini desteklemeyen insanların bu davranışlarının kabul edilemez ve mantıksız olduğu yine bu yöntemle dile getirmektedir.

5. Hadis-i Şeriflerde Soru-Cevap Kalıpları

Peygamber olmanın yanında aynı zamanda iyi bir eğitimci olan Hz. Muhammed (s.a.v.) ashabına eğitim verirken soru-cevap tekniğini büyük bir ustalıkla kullanmıştır. O her an sorulara açık olmakla, İslâm’ı öğrenmek isteyenlerde soru sorma isteğini uyandırmış, böylelikle İslâm’la ilgili kısa sürede büyük bir mesafe almıştır. Kur’an hükümlerinin bir kısmı, sorulan sorulara cevap olarak indiğini yukarıda belirtmiştik. Kur’an’da “...sana soruyorlar...” tarzında başlayan ayetler⁸⁷ Hz. Peygamber’e soru sorulduğunun açık bir göstergesidir. Bu tarz sorulara bazen Kur’an vasıtasıyla bizzat cevap verilirken, bazılarında da Hz. Peygamber tarafından cevap verilmiştir.⁸⁸

Hz. Peygamber ister seferde isterse hizada, ister tek başına isterse topluluk içinde bulunsun daima sorulara muhatap olmuş ve bu sorulardan hiçbirini geri çevirmemiştir. Çünkü en iyi öğrenme ortamının sorularla oluştuğunun farkındaydı. Bundan dolayı soru sormanın önemine dair birçok hadis bulunmaktadır. Bunlardan bir kaç şunlardır;

“Bilgisizliğin şifası sormaktır.”⁸⁹ “İlim hazinedir, anahtarı ise sorudur.”⁹⁰

İlmin hazineleri olarak kabul edilen bilginlerin, sahip oldukları bilgilerinin başkalarına aktarılması, yaşamın geliştirilmesi ve yenilenmesi için sorulara ihtiyaç vardır. Bundan dolayı Hz. Peygamber soruyu ilim hazinelerinin anahtarı olarak nitelemiştir.

“Âlimlerle düşünüp kalkınız, bilenlere sorunuz, bilenlerle (hâkim) arkadaşlık kurunuz.”⁹¹

Hz. Peygamber’in hayatından soru-cevap metodu ile ilgili birçok örnek bulunmaktadır. Hz. Peygamber ashabın sorularına büyük değer verir, onlardan hiçbirini geri çevirmezdi. Çünkü soru, bilimsel hafızayı canlandırması bakımından eğitim ortamını hazırlayan en önemli faktördür. Bu nedenle soru sormak son derece

⁸⁵ İbrahim 14/10.

⁸⁶ el-Bakara 2/44.

⁸⁷ Bk. Muhammed Fuad Abdulkaki, *el-Mu’cemu’l-Mufehres li-elfazi’l-Kur’ani’l-Kerim* (Beirut: Daru’l-Ma’rife, 2012), 996.

⁸⁸ Abdullah Özbek, *Bir Eğitimci olarak Hz. Muhammed* (Konya:Esra Yayınları, 1998), 174.

⁸⁹ Ahmed Abdurrahman es-Saatî, *Fethu’r-Rabbanî litertibi Müsnedi’l İmam Ahmed b. Hanbel eş-Şeybanî* (Mısır: Dari’l İhyai’t-Turasü’l-Arabiyye, ts.), 1/60.

⁹⁰ İsmâil b. Muhammed el-Aclûnî, *Keşfü’l-ĥafâ*, nşr. Ahmed el-Kalâş (Beirut: y.y., 1985), 1/351.

⁹¹ Muhammed b. Abdilhâdî el-Cerrâhî el-Aclûnî, *Keşfu’l-ĥafa* (Beirut: y.y., ts.), 1/431.

önemlidir. Hz. Peygamber de bunu fırsat bilip onları eğitmeye çalışırdı. Ashab her türlü problemini Hz. Peygamber'e rahatlıkla arz eder ve ondan çözülmesini isterdi. Ashabın dışında ehli kitaptan olanlar ve müşrikler de Hz. Peygamber'e, kimi merakını gidermek kimi de onu imtihan etmek maksadıyla soru soranlar olmuştur. Hz. Peygamber de soru-cevap tekniğini bütün boyutlarıyla ele almış ve ustalıklı kullanmıştır. Zira hadislerin çoğu sorulan sorulara verilen cevaplardan teşekkül etmiştir.

Hz. Peygamber, dinleyicilerin dikkatini çekmek ve onları bir konuya hazırlamak için önce bir soru sorardı. Örneğin Veda Haccı'nda ashabına, "Bu ay hangi aydır?" şeklinde bir soru yöneltmiş; ashap cevabı bilmesine rağmen edeplerinden dolayı "Allah ve Resulü daha iyi bilir" diye cevap vermişlerdir. Herkes Hz. Peygamber'in ayın isminin değiştireceğini düşünürken tam o sırada "bu ay Zilhicce değil midir?" diye sorunca oradakiler "Evet öyledir" demişler.⁹² Böylelikle dikkatleri o ayın önemine çekmiştir.

Hz. Peygamber, tebliğ görevi kapsamında, "Bundan böyle en yakın akrabalarını ikaz et"⁹³ meâlindeki ayetin nüzülü üzerine akrabalarını Safa tepesinde İslam'a davet ederken, "Ey Kureyşliler! Bu dağın arkasında bir düşman var, size baskın için gelmiş desem inanır mıydınız?" diye sormuş ve dikkatleri bir yere çekmiştir. Onlar da "Evet inanırdık, çünkü şimdiye kadar senin yalan söylediğine şahit olmadık" deyince, Hz. Peygamber asıl vermek istediği mesajını verir: "Öyle ise ben sizi kıyamet azabı konusunda uyarıyorum" diyerek onları İslam'a davet etmiştir.⁹⁴

Hz. Peygamber'in bazen kendisine sorulan soruya hemen cevap vermeyip soru-cevap yöntemiyle kişiyi sorduğu sorunun doğru cevabını muhakeme ederek bulmaya yönlendirdiğini görmekteyiz.⁹⁵ Buna "buldurma" yöntemi olduğunu yukarıda belirtmiştik. İbn Ömer'den rivayet edildiğine göre: "Bedevinin biri Hz. Peygamber'e "Ey Allah'ın Resulü! Karım benim yatağında siyah bir çocuk doğurdu. Biz, asla aramızda siyah bulunmayan bir aileyiz!" dedi. Hz. Peygamber "Senin develerin var mı?" diye sordu. Adam "Evet var!" deyince: "Renkleri nedir?" diye sordu. Adam "Kızıl!" diye cevap verdi. Hz. Peygamber "Aralarında siyah var mı?" dedi. Adam "Hayır!" deyince "Peki boz deve var mı?" diye sordu. Adam "Evet var!" deyince "Peki bu nereden oldu?" diye sordu. Adam "Belki bir damara çekmiştir!" deyince: Hz. Peygamber; "Senin o oğlun da bir damara çekmiş olabilir"⁹⁶ buyurarak, buldurma yöntemiyle soru sorana hakikati bulmasına yardımcı olmuştur.

Soru-cevap metoduyla yapılan öğretimde bazen sonuç en başta söylenir. Konunun anlaşılması hususunda, konuya dikkat çekmede veya bir meselenin önemini vurgulamada sonucun önceden söylenmesi eğitim-öğretim açısından daha yararlı olabilir.⁹⁷

⁹² Muhammed b. İsmail Ebu Abdullah el-Buharî, *Sahih-i Buhari* (Şam: Daru Tevakkü'n-Necat, 1422).

⁹³ eş-Şuarâ 26/214.

⁹⁴ Ali Muhammed Sallabi, *İslâm Tarihi*, Trc. Mustafa Kafadar & Sadullah Ergin & Şerafettin Şenaslan, (İstanbul: Ravza Yayınları, 2017), 1/ 213.

⁹⁵ Özdemir, "Din Eğitiminde Soru-Cevap Metoduyla Öğretimde Hz. Peygamber Örneği", 404.

⁹⁶ Buhari, "Talak", 26.

⁹⁷ Özdemir, "Din Eğitiminde Soru-Cevap Metoduyla Öğretimde Hz. Peygamber Örneği", 406.

Resulullah (s.a.v.)'in şu şekilde buyurduğu rivayet edilir: “Gıybetin ne olduğunu biliyor musunuz?”. “Allah ve Resulü daha iyi bilir!” dediler. Bunu üzerine: “Birinizin, kardeşini hoşlanmayacağı şeyle anmasıdır!” dedi. Bir sahabe: “Ya benim söylediğim onda varsa, (Bu da mı gıybettir)?” dedi. Hz. Muhammed: “Eğer söylediğin onda varsa gıybetini yapmış oldun. Eğer söylediğin onda yoksa bir de iftirada bulundun demektir”⁹⁸ buyurarak gıybetin ne olduğunu açıklamıştır.

İnsanlar fiziki yapı bakımından birbirlerine benzeseler de anlayış ve zeka yapıları itibarıyla birbirlerinden farklıdır. Kimisi bir konuyu hemen kavrarken bir başkası biraz daha geç kavrayabilir. Bu bireysel farklılıkları gözetken Hz. Peygamber, Kıyamet günü ile ilgili soru soran bir bedeviye soruyla cevap vererek onu düşünmeye ve kendisiyle yüzleşmeye sevk etmiştir;

حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ بْنِ قَعْنَبٍ، حَدَّثَنَا مَالِكٌ، عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي طَلْحَةَ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، أَنَّ أَعْرَابِيًّا، قَالَ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَتَى السَّاعَةُ؟ قَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " مَا أَعَدَدْتَ لَهَا؟ قَالَ: حُبٌّ لِلَّهِ وَرَسُولِهِ، قَالَ: «أَنْتَ مَعَ مَنْ أَحْبَبْتَ

Enes b. Malik'ten rivayet edildiğine göre bir bedevi, kıyamet ne zaman ya Resûlallah! diye sordu. Efendimiz: “Kıyamet için ne hazırladın?” buyurdu. Bedevi: “Allah ve Resûlünün sevgisini.” dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber: “O halde sen, sevdiğin ile berabersin” diye buyurdu.⁹⁹

Görüldüğü gibi Hz. Peygamber de Kur’ân’dan aldığı ilhamla sahabeyi eğitirken soru-cevap yöntemini sık sık kullanmış, bu yöntemle muhatabın dikkatini istediği tarafa yönelmiş ve onları motive ederek belli konular üzerinde düşünmelerini sağlamıştır.

Kur’an ve Hadislerde insana yönelik mesajlar, iyiliği emretmek ve kötülükten sakındırma amacına matuftur. Psikolojinin tüm verileri kullanılan bu mesajlarda soru kalıpları önemli bir yer tutmaktadır. Bunlar, muhatabı düşünmeye, olayları çözümlenmeye, mukayese etmeye ve analiz yapıp belli bir sonuca götüren sorulardır. Dolayısıyla belli bir konuya karşı ilgi uyandırmak, problem çözme yönteminin temel kurallarını öğretmek, nesnel değerlendirme yeteneğini geliştirmek ve düşünceleri belli bir düzen içinde ifade etmek için soru kalıplarının önemli bir işlevi bulunmaktadır.

SONUÇ

Kâinatın en mükerrem varlığı olan insanı tanımadan bir dini metni, dolayısıyla Kur’an’ı anlamak mümkün değildir. İnsanı tanımak için de canlı bir varlık olan dil olgusunu bütün yönlerini ve inceliklerini bilmek gerekir. Çünkü Kur’an’la insan arasındaki iletişim ancak dil ile gerçekleşmektedir. Dolayısıyla din eğitimi verecek kişilerin asgari düzeyde de olsa Arapça dilbilgisi kurallarına hakim olması gerekmektedir.

Eğitimin asıl amacı bireye istendik davranışlar kazandırmaktır. Bu da planlı ve metotlu bir çalışmayla olabilmektedir. Din eğitiminde farklı metotların kullanılması bir gerekliliktir. Bunlardan biri de soru-cevap yöntemidir. Bu bağlamda, yaptığımız

⁹⁸ Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş’as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî, *es-Sünen*, nşr. Şuayb el Arnavutî, (Kahire: Daru’l Risaletü’l-İlmiyye, 2009), “Kitabu’l- Edeb”, 191, 192.

⁹⁹ Ebü’l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî, *el-Câmi’u’s-Şaḥîḥ*, (Suudi Arabistan: el Camiatu’l İslamiyye, 2014) “Mukaddime” 66.

bu çalışmayla ele aldığımız soru kalıplarının din eğitiminde bir yöntem olarak kullanmanın birçok avantajı olduğunu tespit etmiş bulunmaktayız. Bunları kısaca şöyle sıralayabiliriz;

1. Soru kalıpları, öğrencinin muhakeme yapması ve derse karşı ilgisini canlı tutması bakımından son derece önemlidir.

2. Bu yöntemle öğrencinin pasif bir dinleyici değil derse aktif bir şekilde katılımı sağlandığından zamandan tasarruf sağlanmış olur.

3. Bu yöntemde, dersin işleniş öğretmen merkezli olmaktan öğrenci merkezli hale geldiğinden, öğretmen ve öğrenci etkileşimi daha fazla olur.

4. Bu yöntemin etkin bir şekilde kullanılması halinde, düşünen, sorgulayan ve eleştiren, doğru ile yanlış birbirinden ayırabilen bireylerin yetişmeleri sağlanmış olur.

5. Bu yöntem, bilgiyi hazır olarak değil, araştırarak ve yaşayarak öğrenen ve içselleştiren bireylerin yetişmelerine imkân vermektedir.

6. Soru-cevap yöntemi bilinenlerden hareketle bilinmeyene, somut olandan soyut olana doğru kişiyi düşünmeye ve ikna olmaya sevk ederek daha etkili bir eğitim ortamını sağlamaktadır.

7. Kur'an-ı Kerim, soru kalıplarıyla insanı düşünmeye sevk ederek, buldurma yöntemiyle doğruyu bulmayı hedeflemektedir. Hz. İbrahim örneğinde olduğu gibi muhatabın duyguları ve belli bir konu ile ilgili bilgilerinden hareketle, soru-cevap tekniğini kullanan Kur'an-ı Kerim, bu yöntemle muhatabın yeni bilgilere uygulamalı bir şekilde ulaşmasını ve bu bilgileri içselleştirmesini amaçlamaktadır. Böylece, onun konuya ilgisinin derecesini ve konuyu ne derece bildiğini ortaya koyarak, öğretimin, öğrencinin ilgi, ihtiyaç ve seviyesine göre ayarlanmasını sağlar.¹⁰⁰ Bu bağlamda, din eğitiminin verildiği eğitim kurumlarında belirlenen hedeflere ulaşmak için diğer yöntemlerle beraber bu yöntemin, bilimsel veriler doğrultusunda güncellenerek sıklıkla kullanılması son derece önemlidir.

KAYNAKÇA

Abdülbaki, Muhammed Fuad. *el-Mu'cemu'l Mufehres li elfazi'l-Kur'ani'l-Kerim*. Beyrut: Daru'l-Ma'rife, 2012.

Acılûnî, İsmâil b. Muhammed. *Keşfü'l-hafâ'*. nşr. Ahmed el-Kalâş. Beyrut: y.y., 1985.

Akalın, Şükrü Haluk vd., *Türkçe Sözlük*. Ankara: TDK Yayınları, 2011.

Akarsu, Bedia. *Wilhelm von Humboldt'da Dil-Kültür Bağlantısı*. İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1998.

Aksan, Doğan. *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*, I-II-III. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2009.

Ali Muhammed Sallabi, *İslâm Tarihi*, Trc. Mustafa Kafadar & Sadullah Ergin & Şerafettin Şenaslan, İstanbul: Ravza Yayınları, 2017.

¹⁰⁰ Bilgin v. dğr., *Din Öğretimi*, 120.

- Alder, Harry. *NLP El Kitabı*. çev. Banu Irmak. İstanbul: Kariyer Yay., 2005.
- Alkan, Cevat. *Eğitim Teknolojisi Kuramlar-Yöntemler*. Ankara: Yargıçoğlu Matbaası, 1977.
- Aydın, Mehmet Zeki. *Din Öğretiminde Yöntemler*. Ankara: Nobel Yayınları, 8. Basım, 2014.
- Aydın, "Aktif Öğretim Yöntemlerinden Buldurma (Sokrates) Yöntemi", Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sivas 2001.
- A. Hümeýra Aslantürk. "Hz. Peygambere Yöneltilen Sorular Üzerine İnen Ayetlerin İncelenmesi". S.D.Ü. İlahiyat Fakültesi, VIII. Kutlu Doğum Sempozyumu. 2005.
- Bakırcıoğlu, Rasim. *Eğitim ve Psikoloji Sözlüğü*. Ankara: Anı Yayınları, 2016.
- Bilgin, Beyza & Selçuk, Mualla. *Din Öğretimi*. Ankara: Akid Yayıncılık, 1991.
- Bilgin, Beyza. "Din Eğitiminin Genel Eğitimdeki Yeri". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 24/1 (Ağustos 1981), 469-483.
- Bilgin, Selçuk. *Din Eğitimi Özel Öğretim Yöntemleri*. Ankara: Gün Yayıncılık, 2000.
- Buharî, Muhammed b. İsmail Ebu Abdullah. *Sahih-i Buhari*. Şam: Daru Tevakkî'n-Necat, 1422.
- Cürcânî, Seyyid Şerîf. *Ta'rifat*. İstanbul: Litera Yayıncılık, 2014.
- Çalışkan, İsmail, *Kur'an'da Din Kavramı*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2002.
- Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'ânî'l-'azîm*, Beyrut: Daru'l-Ma'rife, 2010, 1688.
- Ebü Zeyd, Nasr Hamid. *İlâhî Hitabın Tabiatı*. Ankara: Kitâbiyat, 2001.
- Ebü'l-Feyz M. Murtazâ ez-Zebîdî. *Tâcü'l-'arûs min cevâhiri'l-Kâmûs: Şerhu'l-Kâmûs*. Kahire: y.y., 1306.
- Ebü İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm es-Sa'lebî en-Nisâbûrî, *el Keşf vel Beyan an Tefsiru'l-Kur'an*. Beyrut: Daru't-Turasü'l Arabiyye, 2002.
- Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî. *el-Keşşaf 'an hakâiki'ğavâmizi't-tenzîl ve 'uyûni'l-eķâvîl fi vücûhi't-te'vîl*. nşr. Muhammed Abdüsselâm Şâhin. Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-Arabiyye, 2003.
- Ebü Dâvûd Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî, *es-Sünen*. nşr. Şuayb el Arnavutî, Kahire: Daru'l Risaletü'l-İlmiyye. 1. Baskı, 2009.
- Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî. *el-Câmi'u's-şahîh*, Suudi Arabistan: el Camiatu'l İslamiyye, 2014.
- Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-A'zim*. Beyrut: Daru'l-Ma'rife, 2010.
- Ebu Abdullah Muhammed b. Ömer b. Hasan et-Teymi er-Razî, *Tefsiru'l- Kebir*. Beyrut: Daru'l İhyau't-Turasul Arabi, 1420.
- Ertürk, Selahattin. *Eğitimde Program Geliştirme*. Ankara: y.y., 1975.
- Esed, Muhammed. *Kur'an Mesajı*. çev. Cahit Koytak, Ahmet Ertürk. B.y.: İşaret Yayınları., 2000.

- Görmez, Mehmet. "Terğib ve Terhib". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 40/508-509. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011.
- Günday, Hüseyin & Şahin, Şener. *Arapça Dilbilgisi*. İstanbul: Alfa Yayınları, 2008.
- İbn Cerîr et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli âyi'l-Kur'ân*, Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 2000.
- İmam Nevevî, *Riyazu's Salihin*, İstanbul: Kahraman Yayınları, 2016.
- Kasapoğlu, Abdurrahman. *Kur'an'da Psikolojik Yöneliş*. İstanbul: Çıra Akademi, 2016.
- Knight, Sue. *Uygulamalarla NLP*. çev. İpek G. Taffe. İstanbul: Sistem Yayınları, 2001.
- Köylü, Mustafa & Nurullah Altaş, *Din Eğitimi*, 9. Baskı, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2018.
- Mevdudî, Ebu'l Ala. *Tefhimu'l-Kur'an*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2018.
- Muhammed A'lâ b. Ali. *Keşşâfü ıştılâhâti'l-fünûn*. İstanbul: y.y., 1404/1984.
- Nasiruddin Ebu Said Abdullah b. Ömer el-Beydavî. *Envaru't-Tenzil ve Esrarüt-'Te'vil*, Beyrut: Darü'l İhyau't-Turasül Arabiyye 1418.
- Oğuzkan, A. Ferhan. *Eğitim Terimler Sözlüğü*. Ankara: y.y., 1981.
- Odabaşı, Fatma. "Dindarlık Göstergesi Olarak Dil/Dil Dindarlığı". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 14/1 (2014), 123-154.
- Oğuzkan, A. Ferhan. *Orta Dereceli Okullarda Öğretim*. Ankara: y.y., 1985.
- Önder, Mustafa. "Din Eğitiminde Başarı İçin Dikkate Alınması Gereken Bir Unsur Olarak İnsan Onuru." *Değerler Eğitimi Dergisi*, 13 (29), 2015, 511-534.
- Özbek, Abdullah. *Bir Eğitimci olarak Hz. Muhammed*. Konya: Esra Yayınları, 1998.
- Özdemir, Saadettin, "Din Eğitiminde Soru-Cevap Metoduyla Öğretimde Hz. Peygamber Örneği", *IV. Kutlu Doğum Sempozyumu*, SDÜ İlahiyat Fakültesi, Isparta, 2001, 398-413
- Saatî, Ahmed Abdurrahman. *Fethu'r-Rabbanî litertibi Müsnedi'l İmam Ahmed b. Hanbel eş-Şeybanî*, Mısır: Daru'l İhyai't_Turasü'l-Arabiyye, ts..
- Tokur, Behlül. "Kur'an'da Soru Kalıpları ve Metaforlar". *Atatük Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 36 (2011), 106-118.
- Uzun, Tacettin v.dğ., *Anlatımlı Belagat*, Konya: Sebat Ofset Matbaacılık, 2017.
- Yusuf Işıcık, *Kur'ân Meâli*. Konya: Konya İlahiyat Derneği Yayınları, 1. Baskı, 2008.
- Zuhaylî, Vehbe. *et-Tefsiru'l-Münir*. Dımaşk: Daru'l-fikr, 1418.
- Zengin, Zeki Salih. *Din Eğitimi*. İstanbul: Ensar Yayınları, 2018.
- <https://www.kastamonur.com/kelamullahda-istifham-i-inkari-uslubu>.
Erişim:13.04.2020